

שיטת הרמב"ם בענין הפרשת והולכת תרומה וחלה ביו"ט

א

בין הדברים שאסורין בשבת וביו"ט "משום מצוה", מונה המשנה (ביצה לו:) שלא מגביהין תרומה ומעשר. ובגמרא (לו.) איתא, "והני מילי פירי דטבילי מאתמול אבל פירי דטבילי האידנא כגון עיסה לאפרושי מינה חלה מפרשינן ויהבינן לכהן." משתמע שיש כאן כלל ויוצא מן הכלל, ושעקרונת חלה ותרומה שוים בדין זה. אם כן, כל שאפשר להפריש מבעו"י אסור להפריש בשבת וביו"ט; וכל שאי אפשר לתקן מבעו"י, מותר להפריש ביומו.

ב

אולם דברי הרמב"ם צריכים עיון. הרמב"ם בהל' שבת (כג:ט, יד, טו) משמיט כל זכר לאיסור הפרשת חלה כשהוא מביא הגזירה לא להגביה תרומות ומעשרות. הדין שאסור להפריש חלה שנילושה מעיו"ט הוזכר בלי טעם רק בהל' יו"ט (ג:ח), במסגרת הדיון בעניני לישא ביו"ט. השמטה זו כשלעצמה אולי לא היתה כה משמעותית מכיון שאפשר בהחלט לטעון שחלה בכלל תרומה היא משום דאיקרי תרומה לכמה דינים, כפי שהרמב"ם עצמו פוסק [הל' תרומות (טו:כ-כב); הל' ביכורים (ה:יג-טו); פיהמ"ש (חלה א:ט)]. אולם העובדה שהרמב"ם ציטט גזירה זו גם בהל' יו"ט (ד:כו) במסגרת בה הוא רצה קצת לנגד בין תרומה לחלה מחזקת הרושם שאכן חלה אינה בכלל דין זה. וז"ל,
אף על פי שאין מגביהין תרומה ומעשרות ביום טוב, אם היו לו תרו"מ שהגביהן מאמש ה"ז מוליכן לכהן ביו"ט ואין צריך לומר חלה וזרוע ולחיים וקיבה שמוליכין לכהן ביום טוב.
דברי הרמב"ם מבוססים על דברי המשנה (ביצה יב:) ש"מתנות זכאי בהרמתן ותרומה אינו זכאי בהרמתה", אבל משתמע מניסוחו שהוא רצה להדגיש שמקביל דין תרומה לחלה ומתנות לגבי הולכה לכהן למרות ששוים הם לגבי עצם האיסור של הפרשה ביו"ט. (ולא משמע שהסביר כמו רש"י במשנה ובכל הסוגיא שם שהחילוק שהוציא בין תרומה וחלה נעוץ הוא בחילוק מציאותי גרידא, כפי שנפרש.) והדברים טעונים הסבר מכיון שגם הרמב"ם פוסק שאין מפרישין חלה מעיסה שנילושה מבעו"י.
ועוד, הנה זה שהשמיט הרמב"ם בהל' שבת גם היוצא מן הכלל שמותר להפריש חלה מעיסה שנילושה בו ביום, ודן בו רק בהל' יו"ט (ג:ח), בולט ביותר. איך לא התייחס הרמב"ם למקרה החריג תוך הדיון היסודי בגזירה זו אם אמנם חלה בכלל דין זה. ואי אפשר לפרש שדן בזה דוקא בהל' יו"ט משום שרק ביו"ט שייך ההיכי תימצי של לישא בו ביום, שהרי בהמשך בהל' שבת (כג:טו) דן הרמב"ם בפירוש בהגבהת תרו"מ גם ביו"ט, ובאותה ההלכה (הל' י"ד) ראה גם הצורך לקבוע שאדם מקדיש חגיגתו ליו"ט דהוה צורך היום, למרות הכלל שאסור להקדיש בשבת ויו"ט. ולכן, צ"ע גדול למה הרמב"ם לא התייחס כלל להפרשת חלה בהלכה זו, לא לתנאי איסורו ולא לתנאי היתרו. משנת הרמב"ם עומדת בניגוד חריף לפשטות הסוגיא בפרק משילין (לו: - לו:). שמצרפת המקרה של פירי דטבילי האידנא בחלה למשנה של אין מגביהין תרומה ומעשר בשבת ויו"ט, כפי שכבר הערנו, וגם לדברי הרי"ף שצירף דברי המשנה וגמרא במשילין לסוגיא ריש מס' ביצה (ט). שדנה בחלה ושהבחינה בין לש מבעו"י ולש ביו"ט.
שיטת הרמב"ם בעייתית גם מבחינה אחרת. הסוגיא (ביצה יב: - יג.) התקשה בדברי המשנה (שם) ש"תרומה אינה זכאי בהרמתה", שהרי שייכת מציאות מעין "פירי דטבילי האידנא" גם בתרומה, וגם אליבא דרבי (לפי גירסת תוס' והר"ח וכו') "כגון שהכניס שבלין לעשות מהן עיסה ונמלך עליהן למולולן ביו"ט דטבלא ביומיה". ואילו מדברי הרמב"ם משמע שאין שום יוצא מן הכלל לגבי תרומה, שהרי השמיט דין זה הן בהל' שבת (כג:ט, יד), והן בהל' יו"ט (ד:כו). ונראה שהרמב"ם בעקבות הר"ח לא גרס כרש"י במסקנת הסוגיא (יג.) "אלא מאי תרומה רוב תרומה". אבל בכל אופן צריך עיון טובא למה לא שייך בשבת וביו"ט היתר הפרשה בתרומה

שטיילי האידנא כמו ששייך במקביל לגבי חלה? יוצא, איפא, שחלוקין דיני חלה ותרומה בכמה דברים בענין איסור והיתר הפרשה ביו"ט.

ג

ונראה לפרש דברי הרמב"ם על פי רקע שיטתו הכללית בנוגע ליחס תרומה וחלה. במקום אחר [קול צבי, כרך ג' (תשס"א)], "בענין מצות חלה ותרומה בא"י" (עמ' 52-84)], הצעתי שלהרמב"ם יש שיטה מגובשת בענין היחס בין חלה ותרומה. לדעתו, אין חלה בכלל מצוות התלויות בארץ כמו תרומה, ומשום כך הרמב"ם היה זקוק לפסוק מיוחד לצמצם דין חלה דאורייתא לא"י. אם אין קדושת חלה נובעת מקדושת הארץ בתור מצוות התלויות בארץ, יתכן גם שחסר לו יסוד נחוץ לאיסור טבל. ועיין בתוס' (ב"ב פא. ד"ה ההוא) בשם הרשב"א שקובע שיש זיקה ישירה בין איסור טבל וגדר מצוות התלויות בארץ. על בסיס זיקה זו, הסיק הרשב"א שמצוות ביכורים אינה אלא חובת גברא המצומצמת לא"י על פי גזירת הכתוב, ואינה בכלל מצוות התלויות בארץ. אלא שברור שיש איסור טבל בחלה, ואיך זה הולם לגישה לפיה אין חלה בגדר מצוות התלויות בארץ? אך אפשר לפרש שאם אמנם אין חלה בכלל מצוות התלויות בארץ, יסודו של איסור טבל בחלה שונה מאיסור טבל של תרומה. הנה נחלקו הראשונים והאחרונים בכלל ביחס המסובך שקיים בין איסור טבל, חיוב הפרשה, וחיוב נתינה לכהן. במיוחד, העירו האחרונים שנחלקו הראשונים אם האיסור טבל מהוה דין בפני עצמו, או רק נובע מחיוב ההפרשה ונתינה. ויש מקום להציע שבזה גופא חלוקין תרומה וחלה. יתכן שהאיסור טבל בתרומה הוא דין עצמי שנובע מקדושת הארץ ושבועי תיקון על ידי מצות הפרשת תרומה, ואילו בחלה עיקר החיוב הוא ההפרשה ואף הנתינה לכהן, אלא שכל עוד שלא מתיחס לחיובים אלו חל על החפצא איסור טבל. (ויתכן גם ששם טבל בחלה קשור לזה שחלה איקרי תרומה לכמה דינים, למרות שמעמד זה אינו מתבטא ממש כבתרומה - עיין מאמרי הנ"ל בקול צבי. ויתכן גם שחילוק יסודי זה משפיע על גורמים אחרים שנראים מקבילים אך באמת שונים קצת לפי הרמב"ם במסגרות אלו - שיריה ניכרים, מוקף, השיעור בהפרשה ונתינה וכו'. אני מתכוין א"ה לדון במשמעות אלו ובראיות ונפק"מ אחרות לאור יסוד זה במאמר נפרד.) בכל אופן, יתכן שלפי הרמב"ם חלוקים חלה ותרומה לגבי המחייב של טבל, למרות ששניהם איקרי תרומה. וסביר שאין חלוקת חלה ותרומה מצומצמת לדין טבל. גם דייקנו ששונים הם בתור מתנות כהונה. בעוד שהרמב"ם במסגרת חלה מדגיש מעמד זה מראש [הל' ביכורים (ה:א) ובכותרת], ומנסחו כן בפירוש בספר המצוות (עשין קל"ג), הוא מביאו בהקשר לתרומה רק כדבר נוסף (הל' תרומות ב:א), אחר שכבש הגדיר החיוב היסודי והדגיש ענין תיקון הטבל של מצות תרומה. בספר המצוות (עשין קכ"ו) ובכותרת להל' תרומות הוא השמיט דין זה ביחס לתרומה לגמרי. עצם מיקום דיני חלה באמצע הל' ביכורים מורה לכאורה על היבט זה. למרות שחלה איקרי תרומה וחל בה מעמד של טבל לפני הפרשה, הרמב"ם בחר לא לצרף דיני חלה לדיני תרומה, אלא לסווג הלכות אלו בהל' "ביכורים עם שאר מתנות כהונה שבגבולין" (פרנקל) שמתמקד כולו על מתנות כהונה, כפי שהובא עצמו מעיד בפרק א' מהלכות אלו, וכפי שמשתקף בנושאי כל הפרקים. לכאורה אין זה מקרי שהרמב"ם הכניס חלה בין ביכורים לבין זרוע לחיים וקיבה, וכו', מתנות שלא שייכים כלל לדיני טבל.

ד

אם כנים הדברים, אפשר להבין היטב את פסקי הרמב"ם בנושא שלנו, ואפשר גם להבין ביתר שאת איך הבין דברי הגמרא והמשנה בסוגיות אלו. דברי הרמב"ם עומדים בניגוד מוחלט משיטת רש"י בנושא. הרמב"ם סבור שלמרות ששייך איסור טבל גם בחלה וגם בתרומה אין העובדה שהמשנה קובעת איסור להגביה תרו"מ בשבת ויו"ט מוכיחה שהוא הדין לגבי חלה. הרי חלוקין הם תהליכי ההפרשה והתיקון בחלה ובתרומה. הרמב"ם בהל' שבת (כג:ט, יד) דן בהלכה זו פעמיים, ואף הביא ב' נימוקים לדין זה. בדינו הראשון (הל' ט') הוא הסביר שיסוד האיסור הוא שההפרשה נראה כמתקן בזה שמפקיע איסור הטבל ומתיר החולין. ואילו בהמשך דבריו (הל' י"ד) הוא הציע שקריאת שם תרומה דומה למקדיש, ושוב הזכיר טעם מיחזי כמתקן. האחרונים התקשו בזה שראה הצורך לדון פעמיים באותה ההלכה, ולהצדיקו בב' אופנים שונים. אך לאור מהלכנו, יש להעריך ב' נימוקים אלו ביחס לחלה. יתכן שלא שייך איסור מתקן אלא אם כן עיקר ההפרשה

מוגדר כדבר המתקן. הנה אם נפרש שהמחייב של טבל בחלה הוא חובת ההפרשה והנתינה, אין מעמד זה דין עצמי, אז שפיר יש לחלק בין תרומה וחלה ביחס לדין איסור לטעון שאין איסור תיקון בחלה, מכיון שהתיקון בא ממילא מזה שקיים מצות ההפרשה.

ביחס לדין מקדיש, הדבר פחות ברור. הרי יש קביעות שם חלה שעומדת למתנות כהונה, ובוזה שמא מקביל חלה לתרומה. אולם אפשר לפקפק ששונים חלה ותרומה גם לגבי משמעות יצירת שם זה, שהוי בחלה עיקר החיוב מתיחס לנתינה לכהן, ולא רק בעיקר להפרשה.

על כל פנים, יש להעלות כמה הצעות להסביר שיטת הרמב"ם. אולי סבור הרמב"ם ששייך רק הנימוק השני בקשר לחלה, הדמיון למקדיש. ואולי מקור הדברים מהגמרא ביצה (ט.) "מי לא מודה שמואל שאם קרא עליה שם שאסורה לזרים" (ועיין ברא"ה, ושלא כהבנת רש"י ותוס' שם). ואפשר שמטעם זה הוא דן בענין זה פעמיים והוסיף נימוק ב', כדי שישתייך האיסור גם לחלה. אבל הוא לא הזכיר חלה בהל' שבת וגם לא בהל' יו"ט (ד:כו) משום שעדיין אין איסור זה שוה בחלה ובתרומה, שרק שייך אחד מב' הטעמים בחלה. ושמה העובדה שלא שייך איסור זה אלא מטעם הדמיון למקדיש, גם אחראית לכך שיש היתר אם אי אפשר מבעו"י, שאז אינו נחשב סתם ליצירת חלות וקריאת שם אלא כצעד נחוץ בתהליך שמכשיר החפצא לבו ביום. (אך אינו דומה למה שכתב הרמב"ם עצמו שאין איסור במקדיש פסחו בשבת או חגיגתו ביו"ט שזה ממש מעצם חיוב וקיום פרטי של היום.)

לפי גישה זו, נסביר שאיסור הפרשת חלה כשלוש בערב יו"ט, שהוזכר בהל' יו"ט (ג:ח), גם מבוסס על הדין שנפסק במשנה במשילין. ואולי על פי זה נסביר גם למה הוזכר בגמרא (לז.) וצוטט ברמב"ם (שם) שאם לש ביו"ט שמותר להפריש ולתתו לכהן. ועיין נצי"ב (מרומי שדה לז.) שהקשה מה מוסיף גורם זה של נתינה לכהן. [ועי' בר"ן שמקשר להיתר או"נ. ועיין גם בראב"ן ובראבי"ה (ביצה ט.) שהסבירו הגמרא וגורם זה באופן אחר לגמרי.] והציע שאם נותן מיד לכהן, אין הוא מציין צד התיקון שהוא האוסר. אך נראה להוסיף בהסבר הדבר. הנה אם המחייב הוא התיקון, כמו בתרומה, לא היה מהני נתינה לכהן כלל. ומטעם זה, אכן לא מהני גם באי אפשר מבעו"י לגבי תרומה, כפי שדייקנו. אבל לפי הרמב"ם, בכל זאת לא שייך איסור תיקון בחלה, אבל נשאר בעיית קריאת שם שדומה להקדש. ושמה הדגשת בחינה זו שייכת רק אם היה אפשר לקרוא שם כבר מבעוד יום כדפירשנו, משא"כ במסגרת קיום מצות נתינה לכהן ביום. אולם אפשר להרחיק לכת בהסבר שיטת הרמב"ם אם נסביר שגם לא שייך בחלה הנימוק הב', הדמיון להקדש, מכיון שעיקר המחייב הוא דין מתנת כהונה. לפי זה, אין האיסור שניידון בהל' שבת שייך כלל לגבי חלה, וכמו שדייקנו בהל' שבת ובהל' יו"ט (ד:כו). אם כן, חלה לא נכללה במשנה סוף משילין, ודברי הגמרא שם צ"ע. אך עיין בראשונים (רמב"ן במלחמות, רשב"א, רא"ה וכו' ביצה ט.) שהעירו כבר שלכמה ראשונים ישנה גירסא אחרת בסוגיא זו (לז.). ונראה שסבור הרמב"ם שאיסור הפרשה כשנילוש מבעו"י הוי איסור נפרד. הרי הוא דן בזה בפרק ג' מהל' יו"ט במסגרת שדנה בתנאי היתר של כמה מלאכות ביו"ט. ואולי דין זה קשור לדברי הרמב"ם ריש הל' יו"ט (א:ה) שכל מלאכה שאפשר לעשותה מערב יו"ט אסור ביו"ט גזירה "שמא יניח אדם מלאכות שאפשר לעשותן מערב יו"ט ליו"ט ונמצא יום טוב כולו הולך בעשיית אותן מלאכות וימנע משמחת יו"ט ולא יהיה לו פנאי לאכול ולשתות." והרמב"ם הסביר שלא שייך דבר זה לגבי לישה (א:ח) משום שעדיף בו ביום. ושמה גזירה זו אינה מצומצמת רק למלאכות. ובפרק ג' דן הרמב"ם בדברים הקשורים למלאכות המותרות - כיסוי הדם בשחיטה, הפרשה בלישה וכו'. וכמו שישנם ראשונים שפוסקים שכיסוי הדם שאפשר היה מבעו"י אסור ביו"ט גם בעפר מוכן (עיין בסוגיא ביצה ח.) משום טירחה יתרה שהיה לו לעשות מבעו"י, אולי כן הדין לגבי הפרשת חלה.

ויש לדייק שקשר זה אולי נעוץ בדברי הגמרא. הלא רבה (ביצה ח:ט.) הוא זה שניגד בין כיסוי הדם שאסור באפשר היה מבעו"י ובין הפרשת חלה שמותרת גם בעיסה שנילושה מבעו"י. רש"י, כשיטתו בכל סוגיות אלו, הבין שעקרונית דומה חלה ותרומה, והבין ששמואל שחולק נגד רבה ואוסר הפרשה כה"ג, סבור שחלה בכלל גזירת אין מגביהין תרו"מ ביו"ט. אולם, אפשר להציע לפי הרמב"ם ששמואל חולק על רבה דוקא משום שמשוה הפרשת חלה לכעין כיסוי הדם. והנה הרמב"ם שפוסק כשמואל התחיל הלכה זו בהיתר ללוש אפילו עיסה גדולה, ואז קבע שאין להפריש חלה אם היה אפשר מבעו"י. ואולי התכוון שישנן טירחות יו"ט שמוצדקיין, וישנן שהן אסורין.

יתכן גם בסיס אחר לאיסור הפרשת טבל בעיסה שנילושה מבעו"י. הכפות תמרים (יום תרועה, יומא פג:) הניח שאין איסור הפרשת חלה מבוססת על איסור הגבהת תרו"מ. לדעתו, דין זה מקביל לדין טבילת כלים טמאים,

שאסור אם אפשר מבעו"י שמא ישהה אותה בטומאתה ויבא לידי מכשול (הל' יו"ט ד:ז). והקשה למה אין הנימוקים שפיתח הרמב"ם בהל' שבת שייכים פה. אך לאור מהלכנו, אפשר ליישב קושיתו בנקל, שלא שייכים טעמים אלו וגזירה זו כלל בחלה.

לפי האמור, אפשר להבין היטב למה הרמב"ם (ולפי הבנתו, הגמרא לז.) הדגיש ענין נתינה לכהן בהיתר הפרשה כשהעיסה נילושה ביו"ט. אולי הכוונה היא להדגיש השוני העקרוני בין חלה ותרומה שמשותקף בזה שהמחייב של חלה הוא חיוב מתנת כהונה, ולא תיקון הטבל וקריאת השם. חילוק יסודי זה הוא הבסיס להצדיק למה אין חלה בכלל הגזירה של אין מגביהין תרו"מ בשבת וביו"ט, וממילא מותר להפריש כשנלושה העיסה ביו"ט, שכה"ג לא שייך האיסור הנפרד שתלוי באפשר מבעו"י.

ה

אם אכן יש חילוק יסודי בין חלה ותרומה, וחילוק זה משתקף גם לגבי איסור הפרשה בשבת וביו"ט, יש להבין בנקל למה אין הרמב"ם מביא שום מקביל בתרומה ל"פירי שטבלי האידנא" כיוצא מן הכלל של גזירת אין מגביהין תרו"מ בשבת ויו"ט. לדעתו, בתרומה לא יתכן היתר הפרשה גם בדטבלי ביומו משום שעדיין שייך איסור תיקון (ואולי גם איסור מקדיש), ואינו דומה כלל לחלה, שמעולם לא היתה בכלל הגזירה הזו, שמותרת כה"ג.

ויתכן שמקורו של הרמב"ם מהמשנה. הנה משנה (יב:): קבעה חילוק בין חלה ותרומה "לא אם אמרתם בתרומה שאינו זכאי בהרמתה תאמרו בחלה ובמתנות שזכאי בהרמתן." ועיין ברש"י בסוגיא שהבין שאין החילוק בין חלה ותרומה בענין זה עקרוני אלא מציאותי, שלפעמים יש היכי תימצי של הפרשת חלה ביו"ט כגון בנילושה ביו"ט, ואילו בתרומה אין מציאות כזו, שאין מירוח ביו"ט. אבל הרמב"ם כשהביא גורם זה בפיהמ"ש (יב: ובהל' יו"ט ד:כו) פשוט ציטט הגזירה של אין מגביהין תרו"מ, ולא משמע כלל שמתכוון להיכי תימצי. וגם לשון המשנה אינו משמע כל כך כדברי רש"י, שיש לעמוד על ביטוי 'זכאי' בהקשר זה (שרש"י פירש רשאי ויש לו כח). ומשתמע שהרמב"ם הבין מדברי המשנה שחילוקין חלה ותרומה עקרונית, ודבר זה מתבטא בזה שאין גזירת איסור הפרשה שייכת אלא לתרומה.

אלא שדברי הגמרא (יב:יג.) שהקשו נגד המשנה (יב:): מהדין של מוללין מלילות ביו"ט, "א"כ מצינו לתרומה שזכאי בהרמתה, "צ"ע טובא לפי הבנה זו של הרמב"ם. ומסקנת הגמרא, לפי גירסת רש"י "אלא מאי תרומה רוב תרומה" עוד יותר בעיית. בשלמא לפי רש"י שהחילוק בין חלה ותרומה תלוי רק במציאות של היכי תימצי, דברי הגמרא מובנים למדי, אך לרמב"ם שהמשנה קובעת דין עקרוני שלא שייך יוצא מן הכלל בגזירה זו, במה הקשתה הגמרא?

אך עיין בר"ח על אתר שהסביר קושיית הגמרא אחרת. לדעתו, הגרמא דייקה מזה שהתירו למלול ושאין איסור טלטול בתבואה זו שכנראה אפשר להכשירה לאכילה על ידי הפרשה ביו"ט. הסבר זה דוקא מחזק שיטת הרמב"ם שאין הענין תלוי במציאות של טבלי האידנא בתרומה, אלא בדין היתר הפרשה כמו שיש במקביל בחלה כה"ג.

גם המשך הסוגיא לפי גירסת הר"ח מתאים לפירושו הרמב"ם. הגרמא תלתה הענין במחלוקת רבי ור' יוסי בר' יהודה. לפי רש"י לעולם מוללין מלילות לדברי הכל, ויוצא שלרבי איה"נ זכאין בתרומה בהרמתה. אבל לפי גירסת הר"ח יוצא שנחלקו אם מוללין ביו"ט או לא ותלוי הדבר אם זה מביאו לחיוב טבל ותרומה. ואז יוצא שלכו"ע לא זכאין בתרומה בהרמתה. [במעבר זה בגמרא הר"ח עצמו דן בשאלת המציאות, ואולי לשיטתו (לז.) שהבין שאין חילוק עקרוני בין חלה ותרומה. אבל הרמב"ם בהחלט יכול לפרש את הסוגיא כגירסתו וכפירושו ויכול עדיין להתמקד רק על הענין היסודי, לשיטתו.]

גם המסקנא הסופית הולמת שיטת הרמב"ם, שאין הר"ח גורס כרש"י שהמשנה מתכוונת רק ל'רוב תרומה', אלא הגמרא בדיוק דוחה משמעות זו, מכיון שסוף סוף נשאר הגזירה בכל תוקפה שאין להתיר מעשה תיקון גם בא"א היה להפריש מבעו"י. [אולם הר"ח עצמו הסיק שכה"ג יש היתר "אלא מאי אית לך למימר מתקנין ואוכל." וזה כמובן מתאים לשיטתו בסוגיא זו ובדף לז. שגם חלה בכלל הגזירה. אבל אין הדבר ברור אם ככה גרסינן שם גם אליביה.] האחרונים העירו שישנם עוד כמה מקרים של טבלי האידנא בתרומה, ותירצו מה שתירצו. (התוי"ט על המשנה הקשה מירקות ששעת חובתן תלוי' בשימה בכלי; הפנ"י ועוד אחרונים התקשו מדין ראיית פני הבית וכו'). אולם לפי הרמב"ם, אין מקום לקושיות אלו כלל.

מאידיך גיסא, אפשר להסביר שיטת רבה (ט). באופן עקרוני יותר לפי הרמב"ם. התקשו כל הראשונים בשיטה זו, שלכאורה אינה הולמת גזירת המשנה במשילין. כמה ראשונים (בעה"מ, הראב"ד, הרא"ש, וכו') הציעו שמדובר בחלת חו"ל שלא שייך בה ענין תיקון מכיון ש"אוכל והולך ואחר כך מפריש". אחרים מסבירים (תוס', הרשב"א) שמדובר בתהליך שהתחיל בערב יו"ט אך נמשך ביו"ט עצמו. רש"י אמנם הסביר דברי רבה כפשוטה, אבל מטעם טכני, שהואיל ולפעמים יש היתר הפרשה כשנילושה ביו"ט, לא נכללה בגזירת המשנה. אולם לפי מהלכנו ברמב"ם אפשר להציע שרבה שולל הקשר בין תרו"מ וחלה יסודית, וממילא אין גזירת המשנה שייכת כלל וכלל.

1

המשנה מבחינה בין תרומה ובין חלה ומתנות (זכאי בהרמתה וכו') בהקשר למחלוקת ב"ש וב"ה בענין הולכת מתנות ביו"ט. לאור כל האמור, יש לעיין בדין זה ובקשר לדין זכאי בהרמתה. רש"י, לשיטתו, מסביר שאין באמת שום בעיה בהולכת מתנות ביו"ט, אלא שדנו אם לגזור אטו גזירת הגבהת תרו"מ מכיון שלמעשה אין היכי תימצי של היתר הפרשה, כפי שמתבטא בזה שאין תרומה זכאי בהרמה. והקשו עליו האחרונים (פני יהושע ועוד) למה אין זה בכלל גזירה לגזירה. אך לפי גישתנו ברמב"ם, אפשר להסביר שכל הדיון בהלכה זו הוא יסודי ביותר. הנה אין הרמב"ם דן בשאלה זו בהל' שבת במסגרת הגזרה של אין מגביהין, וגם לא בפרק ג' מהל' יו"ט איפה שדן בהיתר הפרשת חלה שינלושה האידנא. בפרק ד' (הל' כ"ו), מסגרת פסק דין זה, אין הרמב"ם דן בהגנת גזירות קיימות, אלא מתיחס הוא לתהליכים אחרים שגובלין עניני מקח וממכר מצד אחד, אבל מתאימים גם ליו"ט מאידך. (ועיין במאירי בסוגיא שבפירוש מציע שהדיון הוא אם נתינת מתנות כהונה ביו"ט כשלעצמו מותר.) אבל, אם כן, מהו הקשר במשנה בין דין זה ואי זכאי בהרמה. ולפי הרמב"ם נשאר קשר גם למסקנא למרות שפוסק שמוליכין אף בתרומה, שהרי מתחיל ההלכה, "אף על פי שאין מגביהין תרו"מ", ומוסיף ש"אין צריך לומר חלה, זרוע, לחיים וקיבה שמוליכין". ולאור כל מה שפיתחנו, הדברים פשוטים. היתה הו"א להבחין בנוגע להולכת המתנות לכהן ביו"ט בין חלה והמתנות לבין תרומה. שמה אין זו פעולה שמתאימה ליו"ט אלא אם הוה קיום מרכזי בחפצא. ואם כן, דברי המחלקים סבירים למדי לפי הרמב"ם, שהרי חלה, הזרוע, הלחיים, והקיבה הם בראש וראשונה בגדר מתנות כהונה. ואילו תרומה גם היא ניתנת לכהן, אבל קדושתה הבסיסית נעוצה במעמדה כמצוות התלויות בארץ. כבר הצבענו שכל אלו חוץ מתרומה נידונו על ידי הרמב"ם דוקא בהל' "ביכורים ושאר מתנות כהונה שבגבולין". וגם חלה שאיקרי תרומה ושיש בה איסור טבל כתרומה חלוקה היא מתרומה, והינה ביסודה מחייב של מתנת כהונה. אם כן, שיטה ב"ש (לפי הבנת רבי יוסי בגמרא) שלא שייך להתיר הולכת תרומה ביו"ט מאוד הגיונית. והמשנה מוכיחה שקיים חילוק יסודי אף בין חלה ותרומה מזה שתרומה לא זכאי בהרמתה משא"כ בחלה ובמתנות. כלומר, העובדה שאין חלה בכלל גזירת אין מגביהין תרו"מ ביו"ט משקפת שעיקר המחייב בחלה אינו ענין תיקון הטבל או אפילו ההפרשה וקריאת השם, אלא הנתינה לכהן. וכבר הערנו לעיל שהרמב"ם (הל' יו"ט ג:ח) צירף הדין של נתינה לכהן לדין שחלה זכאי בהרמתה אם א"א מבעו"י. וגם סוף סוף כשהסיקו כב"ה שגם בתרומה יש מעמד מספיק בתור מתנת כהונה כדי להתיר הולכתה ביו"ט, מדגיש הרמב"ם שאין לטעות בזה שאין חילוק יסודי ביניהם. לדעתו, ראוי לציין שדין זה שייך לגבי חלה ושאר המתנות מדין 'ואין צריך לומר', מכיון שאינם בכלל גזירת אין מגביהין. ולכאורה אין זה מקרי שדוקא דיני המתנות של זרוע, הלחיים, והקיבה באים מיד אחרי דיני חלה בהל' ביכורים של הרמב"ם. משנת הרמב"ם בכל הנושא, א"כ, עקבית לגמרי.

2

לפי מהלך זה, אפשר גם להבין ניסוחה של המשנה ביתר דיוק. רש"י התקשה בלשון 'גזירה שוה' במשנה, שהרי מדובר בדין דרבנן ובחשש זילזול הגזירה של אין מגביהין. אך לפי הרמב"ם, גם אם ההלכה הנידונה אינה אלא דרבנן, הרי הענין תלוי באופיים ומהותם היסודי של תרומה וחלה, ושייך שפיר לשון גזירה שוה. רש"י גם התקשה בזה שתוך הדיון בגמרא הפסיקה הסוגיא לפרט בעניני חלה והמתנות ורק התייחסה הסוגיא לניגוד הקיים בין תרומה והמתנות. ורש"י (ד"ה על המתנות שמוליכין) הסביר שחזא מינייהו נקט. ומבחינתו,

מוכרחים לומר ככה, שאין חלה זכאי בהרמה באותו המובן שהמתנות זכאין בהרמה, שחלה עקרונית הוה בכלל הגזירה של אין מגביהין וכו'.

אבל לפי הבנתינו ברמב"ם, לישנא זו מדוייקת למפליא, שהתכוונה הגמרא לומר שלענין דבר זה חלה שונה מתרומה למרות שאיקרי תרומה ושיש איסור טבל, דוקא בגלל המחייב של מתנות כהונה. ולפי מהלכנו ברמב"ם, סיווג זה של חלה כ'מתנות' בגמרא הוא גופא אחראי לזה שחלה זכאי בהרמתה דהיינו שאינו בכלל גזירת אין מגביהין תרו"מ. ולפי זה אפשר גם להציע הסבר לביטוי 'זכאי' בהרמתה. אולי הגמרא מדגישה שהסיבה ששונה חלה מתרומה לענין הגזירה ולענין הולכה ביו"ט היא בגלל שההפרשת חלה אינה ביסודה מעשה תיקון הטבל (וקריאת השם), אלא מעשה זיכוי לשם נתינה לכהן.

ה

ועיין במגיד משנה שהסביר בדברי הרמב"ם ש"אין צריך לומר חלה וזרוע ולחיים וקיבה שמוליכין לכהן ביום טוב" שזה בגלל שהמתנות אינן אסורות לזרים ואינן טובלות קודם ההפרשה ומותר להפרישן אף לכתחילה. ודבריו מיוסדים על דברי הרשב"א בעבודת הקודש (בית מועד, שער א'). ועיין בלחם משנה שהקשה שסיבות אלו אינן שייכות לחלה שגם נכלל בו"אין צריך לומר! והסיק הלח"מ שאין המגיד משנה מיירי בחלה. גם הוסיף הלח"מ שיש כ"ש לגבי חלה משום שאפשר להפרישו כשהעיסה נילושה ביו"ט, משא"כ בתרומה שא"א להפרישה כלל. שיטת הרשב"א ומ"מ טעונים הסבר שהרי אי אפשר להתעלם מחלה שנכלל יחד עם המתנות לגבי דין זה. וצריך להיות איזשהו קשר ביניהם להצדיק ההבחנה שקיימת ביניהם לבין תרומה. [אך עיין ברשב"א (יב: ד"ה רבא) שיתכן גם למסקנא שנבחין בין חלה ומתנות דאינם זהים ממש לגבי דין זה.] וגם דברי הלח"מ בעיין הבהרה שמצד אחד הוא מודה שלפי הרמב"ם לא יתכן היתר הפרשה בתרומה כלל, ולכאורה גם במקרה ששייך היכי תימצי של טבלא ביומיה כגון בהכניס שבלין לעשות מהן עיסה ונמלך עליהן למוללן ביום טוב. ובכל זאת, מציע הלח"מ שהעובדה ששייך הפרשת חלה בנילושה העיסה ביו"ט היה טעם מספיק לב"ש להבחין ביניהם.

ועל פי כל מה שהצענו אפשר ליישב גם המ"מ והרשב"א וגם הלח"מ. הרשב"א ומ"מ מדגישים שבעוד שעיקר המחייב בתרומה הוא תיקון הטבל, וחיוב הנתינה לכהן מהוה רק דין נוסף בעלמא, העובדה שחלה נכללת יחד עם המתנות לגבי דין זה מעידה על כך שלמרות האיסור הפרשה לכתחילה כשנילושה מבעו"י, והאיסור טבל, והאיסור לזר, חלה הינה במהותה דומה למתנות. אם כן, יוצא שאין היאסור ותיקון הטבל מהוה מחייב בחלה, ואינו אלא תוצאה מחובת מתנות כהונה, ואולי גם משם תרומה שבה. ובכיוון זה ממש נפרש את דברי הלח"מ משנה כדברינו לעיל, שהיות ויש היתר הפרשת חלה כשהעיסה נילושה ביו"ט סימן הוא שחלה הינה ביסודה מחייב של מתנת כהונה, ואין איסור ההפרשה ביו"ט כשהוא קיים מבוסס על מחייב של טבל כמו בתרומה, אלא הוה דין נפרד.